

MAREK SMARZEWSKI
Katolicki Uniwersytet Jana Pawła II
marek.smarzewski@kul.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-9128>

MAŁGORZATA BANACH
kryczkaibanach@gmail.com

DOWODZENIE WYSOKOŚCI SZKODY POKRZYWDZONEGO W PROCESIE KARNYM

PROVING AMOUNT OF INJURED PERSON'S DAMAGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. Proving amount of injured person's damage caused by committed crime is important issue both theoretically and practically. In doctrine can be observed divergent approaches as to who is responsible for proving in this respect. This article emphasizes role of injured person as a direct interest in obtaining compensation and highlights the importance of settling the matter of redressing damage in amount actually caused in criminal trial. Determination of amount of damage should become the subject of proving in course of fair criminal trial. Therefore, even if it is not necessary to determine extent of damage to judge perpetrator and prosecute him or her, criminal court is obliged to determine amount of damage, whether due to initiative of victim or *ex officio*, if there are grounds to order compensation and when it will not lead to excessive length and stratification of the evidentiary proceedings.

Keywords: Damage; injured person; proving; duty of proving; compensation; criminal proceedings; criminal trial.

WPROWADZENIE

Dowodzenie szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu w wyniku przestępstwa jest kluczowe ze względu na niezbędność stwierdzenia w procesie karnym zaistnienia szkody, jak również jej rozmiarów. Orzeczenie o odpowiedzialności za spowodowanie w dobrach prawnych pokrzywdzonego uszczerbku w ujęciu

materialnym czy też krzywdy stanowi wyraz realizacji funkcji kompensacyjnej. Wpisuje się w nurt sprawiedliwości naprawczej, gdyż pozwala już przy okazji zasadniczego rozstrzygnięcia niwelować negatywne efekty wywołane przez czyn zabroniony.

Doniosłości przedmiotowej materii można doszukiwać się nie tylko w realizacji idei kompensacji ofierze wyrządzonej jej szkody, ale też w tym, że identyfikacja szkody *in concreto* będzie niejednokrotnie warunkować stwierdzenie wypełnienia znamion czynu zabronionego bądź procedowanie w przedmiocie odpowiedzialności za czyn jako przestępstwo lub wykroczenie. Wysokość szkody może ponadto determinować formę prowadzenia postępowania przygotowawczego.

Szkoda w procesie karnym dowodzona jest często zasadniczo, gdy w danym przypadku występuje pokrzywdzenie. Dążenie do ustalenia prawdy, stanowiące wyraz zasady ujętej w art. 2 § 2 k.p.k., obejmuje swym zakresem m.in. stwierdzenie czy w odniesieniu do dóbr prawnych pokrzywdzonego zaistniało ich bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie, a zatem czy rzeczywiście poniósł on szkodę w związku z popełnieniem czynu. Stwierdzenie popełnienia czynu może także rzutować na uznanie, iż szkodę wskutek przestępstwa poniosła również inna osoba, niewpisująca się w kategorię pokrzywdzonego, ale będąca poszkodowanym. Należy zaakcentować wstępne założenie, zgodnie z którym przedmiot rozważań niniejszego opracowania będzie stanowił aspekt dowodzenia wysokości szkody pokrzywdzonego. Niezbędne pozostaje zatem ukazanie zasadniczego tła i zdefiniowanie szkody.

1. SZKODA I OBOWIĄZEK JEJ DOWODZENIA W OGÓLNOŚCI

W ujęciu językowym szkoda to strata materialna lub moralna bądź też uszczerbek¹. Można zatem wyodrębnić szkodę materialną oraz szkodę niematerialną (krzywdę). Na dokonanie takiej dyferencjacji pozwala również analiza konkretnych przepisów odnoszących się do instytucji służących urzeczywistnieniu kompensacji. Przywołany podział znajduje uzasadnienie w art. 46 § 1 k.k. Ustawodawca, statuując środek kompensacyjny w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wyraźnie odnosi się zarówno do reparacji szkody materialnej, jak i zadośćuczynienia za szkodę niematerialną.

¹ *Słownik języka polskiego*, t. 3: R-Ż, red. t. H. Szkiładź, S. Bik, B. Pakosz, C. Szkiładź, red. n. M. Szymczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 413.

W obszarze prawnokarnym szkoda może występować w podwójnym charakterze. W tym kontekście uzasadnione jest sięgnięcie do funkcjonującego w doktrynie włoskiego prawa karnego podziału na szkodę kryminalną oraz szkodę cywilną. Szkodę kryminalną definiuje się jako szkodę, którą ponosi państwo jako wspólnota i w związku z tym za jej spowodowanie przewidziana jest odpowiednia kara. Jest to uszczerbek, którego powstanie stanowi jeden z elementów decydujących o możliwości stwierdzenia przestępności czynu. Pojęcie szkody cywilnej odnosi się zaś do szkody wynikającej z popełnionego przestępstwa i możliwej do naprawienia przez dokonanie jej stosownej ekonomicznej rekompensaty. Trzeba zauważyć, że szkoda kryminalna stanowi element każdego przestępstwa, a szkoda cywilna powstaje, gdy skutek przestępstwa pokrzywdzony ponosi uszczerbek majątkowy lub szkodę niemajątkową. Nie sposób nie dostrzec związku pomiędzy sygnalizowanymi kategoriami. Otóż szkoda kryminalna powstaje w wyniku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dóbr prawnych, których dysponentem jest skonkretyzowany podmiot, zaś szkoda cywilna dodatkowo wtedy, gdy ofiara ponosi szkodę materialną lub niematerialną². Należy podkreślić, że przedmiotem rozważań pozostaje wynikająca bezpośrednio z popełnionego przestępstwa szkoda cywilna w perspektywie oceny jej wysokości w procesie karnym.

Jednym z elementów definiujących przestępstwo jest karygodność. Czyny zabronione są nośnikiem materialnej treści określającej szkodliwość w różnym nasileniu *in abstracto*, która podlega weryfikacji *in concreto* w postępowaniu karnym. Należy zwrócić uwagę, że w ramach kryteriów oceny stopnia społecznej szkodliwości ujęto m.in. to dotyczące rozmiarów wyrządzonej lub grożącej szkody. Niezbędne jest więc przeprowadzanie w toku procesu dowodów na okoliczności warunkujące ustalenie wysokości szkody wyrządzonej lub grożącej³. Wskazany czynnik oceny karygodności odnosi się do każdego uszczerbku w dobrach prawnych chronionych przez normy prawa karnego, a zatem do ilościowego aspektu szkody⁴, stąd też w toku postępowania karnego konieczne pozostaje badanie kwestii pozwalających na

² Por. M. SMARZEWSKI, *Podmiot bierny przestępstwa na tle włoskiego prawa karnego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 45-48. Zob. również przywoływaną tamże literaturę.

³ Por. J. KULESZA, *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 17 stycznia 2013.*, sygn. II AKa 273/12, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1, s. 184.

⁴ Zob. m.in. P. DANILUK, *Komentarz do art. 115 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Legalis 2020, teza 24; R. ZAWŁOCKI, *Komentarz do art. 115 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2017, Legalis, teza 81.

ocenę wynikającą bezpośrednio z danego czynu szkody majątkowej, czy też oszacowania wartości, stanowiącej ekwiwalent wyrządzonej krzywdy.

Czynienie ustaleń faktycznych co do wysokości szkody jest wpisane w dążenia do realizacji zasady prawdy materialnej. Określenie rozmiaru uszczerbku natury majątkowej czy też niemajątkowej wpływa na ocenę stopnia społecznej szkodliwości czynu, a zatem w zestawieniu z innymi miernikami z art. 115 § 2 k.k. co najmniej rzutuje na stwierdzenie, czy dany czyn zabroniony stanowi przestępstwo. Analizując tę kwestię na tle art. 170 § 1a k.p.k., art. 427 § 3a k.p.k. oraz art. 452 § 2 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 452 § 3 k.p.k. wydaje się słuszne podkreślić wagę ustaleń w zakresie wysokości szkody pokrzywdzonego. Te ustalenia pośrednio mogą wywrzeć skutek w sferze uznania czy dany czyn zabroniony stanowi przestępstwo⁵. Brak dokonania ustaleń w ramach okoliczności odnoszących się do analizowanego kryterium oceny karygodności może nie mieć przesądzającego wpływu w perspektywie stwierdzenia przestępności czynu. Z drugiej jednak strony sąd, dokonując uzgodnień faktycznych, winien odnieść się do wszystkich występujących w danym wypadku wyznaczników społecznej szkodliwości⁶. Wynika stąd pośrednio konieczność dociekań dowodowych w zakresie rozmiarów wyrządzonej szkody.

Z podniesionych względów również na sądzie ciąży obowiązek dowodzenia w analizowanym przedmiocie⁷. W większym jeszcze jednak stopniu ów obowiązek ciąży na oskarżycielu publicznym, tym bardziej jeżeli na tymże spoczywa ciężar dowodu. Rola tego ostatniego w zakresie dowodzenia wartości uszczerbku jest widoczna w szczególności na etapie postępowania przygotowawczego. Obowiązek takiego stosowania przepisów k.p.k., aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, winien determinować aktywność prokuratora w aspekcie dowodzenia szkody. Znajduje to swój wyraz również w celach postępowania przygotowawczego, w szczególności w tym z art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k., w postaci wyjaśnienia okoliczności sprawy, ustalenia osób

⁵ Por. M. WANTOŁA, *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia okoliczności wpływających na wymiar kary i innych środków reakcji karnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2020, nr 1, s. 2, 16-17, https://www.czpk.pl/dokumenty/publikacje/2019/M._Wantola-Ciezar_dowodu_i_obowiazek_dowodzenia_okolicznosci.pdf [dostęp: 12.02.2021].

⁶ Zob. M. GAŁĄZKA, A. GRZEŚKOWIAK., R. HAŁAS, S. HYPŚ, D. SZELESZCZUK, K. WIAK, *Komentarz do art. 115 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2021, Legalis, teza 18.

⁷ Por. M. WANTOŁA, *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia okoliczności wpływających na wymiar kary i innych środków reakcji karnej*, s. 15 [dostęp: 13.02.2021].

pokrzywdzonych i rozmiarów szkody⁸. Konsekwencją jest konieczność dokładnego określenia zarzucanego oskarżonemu czynu ze wskazaniem czasu, miejsca, sposobu i okoliczności jego popełnienia oraz skutków, a zwłaszcza wysokości powstałej szkody (art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k.).

To prokurator będzie co do zasady uczestnikiem procesu, który ma powinność dowodzenia wysokości szkody, w pierwszej kolejności jako organ procesowy prowadzący lub nadzorujący postępowanie przygotowawcze, w dalszej zaś jako strona, tj. oskarżyciel publiczny. W tym drugim przypadku dowodzenie szkody winno się przejawiać zwłaszcza w inicjatywie dowodowej i argumentacyjnej, zmierzającej do ustalenia rozmiarów szkody.

W kulminacji procesu karnego podmiot, na którym spoczywają obowiązki wynikające z konieczności dowodzenia, może być określony z perspektywy modelowej. W inkwizycyjno-kontradiktoryjnym wzorcu postępowania jurysdykcyjnego jest nim sąd, na którym w głównej mierze spoczywa ciężar dowodzenia, ze względu na konieczność podejmowania czynności dowodowych zmierzających do dokonania ustaleń zgodnych z prawdą, w szczególności co do okoliczności, mających istotne znaczenie dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo. W tym zaś kontekście niezbędne pozostaje przeprowadzenie stosownej weryfikacji tez stawianych w skardze, twierdzeń podnoszonych w toku postępowania i faktów jawiących się w świetle dowodów. Jednym z istotnych ustaleń, wymagających dowodzenia, jest to dotyczące szkody⁹.

Należy mieć na względzie różnicę pomiędzy koniecznością dowodzenia, gdy szkoda w określonych rozmiarach stanowi znamię typu czynu zabronionego warunkujące jego przestępczość (np. art. 296 § 1 k.k.) bądź też kwalifikację w ramach określonego typu (np. art. 163 § 1 k.k., art. 173 § 1 k.k., art. 296a § 1 k.k. w zw. z art. 296a § 4 k.k.), albo gdy niezbędne jest jej sprecyzowanie dla stwierdzenia czy dane zachowanie może być oceniane w kategoriach przestępstwa, czy wykroczenia (np. typy czynów z art. 278 § 1 k.k. lub z art. 284 § 1 k.k., a wykroczenia z art. 119 § 1 k.w.) a sytuacją, w której dowodzenie szkody celem jej konkretyzacji leży w interesie pokrzywdzonego.

Trzeba zauważyć, że w tym ostatnim przypadku dowodzenie przez oskarżyciela publicznego bądź przez sąd może sprowadzać się do jedynie szacun-

⁸ Por. J. KARAŹNIEWICZ, *System gwarancji interesów ofiary przestępstwa we współczesnym procesie karnym*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 61.

⁹ Por. P. KARDAS, *Determinanty ciężaru dowodowego i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym*, [w:] *Ciężar dowodu i obowiązek dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2017, s. 117.

kowych ustaleń, czy też stanowić częściowe odzwierciedlenie uzasadnionych roszczeń pokrzywdzonego związanych z popełnionym przestępstwem. W szczególności zdaje się to odnosić do dochodzenia w toku postępowania karnego zadośćuczynienia. W takim wypadku, w sytuacji złożenia odpowiedniego wniosku, częstym rozwiązaniem jest stosowanie nawiązki. W tym zakresie pojawia się kluczowy problem, polegający nierzadko na braku interesu w dążeniu do poczynienia precyzyjnych ustaleń wartości szkody przez sąd lub prokuratora. Kwestia ta dotyczy nie tylko szkody niematerialnej, ale również materialnej. Rzetelne dowodzenie jej wysokości może bowiem skutkować koniecznością dopuszczania i przeprowadzania dodatkowych dowodów na okoliczności pozostające niekiedy na obrzeżu ustaleń kluczowych dla rozstrzygnięcia w przedmiocie procesu.

2. DOWODZENIE WYSOKOŚCI SZKODY I ZNACZENIE USTALEŃ JEJ DOTYCZĄCYCH W KONTEKŚCIE TRYBÓW KONSENSUALNYCH

W przeważającej większości przypadków, w których interes w dociekanii wysokości wyrządzonej szkody nie warunkuje kluczowych ustaleń, rzutuujących bezpośrednio na odpowiedzialność karną, określenie wartości uszczerbku nie będzie pozostawało w głównym nurcie procesu dowodzenia. Mając na względzie, że proces karny na etapie postępowania sądowego zasadniczo winien charakteryzować się kontradiktoryjnością, oznacza to, iż obowiązek dowodzenia wysokości szkody będzie niejednokrotnie obciążał nie tyle oskarżyciela publicznego, co pokrzywdzonego, w szczególności gdy będzie on chciał dowieść wartości przysługującej mu kompensaty. Konieczność podejmowania przez pokrzywdzonego aktywności dowodowej uzasadniona jest również tym, że nierzadko z braku przeprowadzenia przez sąd dowodu z urzędu na okoliczności kluczowe dla ustalenia wysokości szkody nie można czynić zarzutu, chyba że okoliczność, która ma być udowodniona, ma istotne znaczenie dla ustalenia, czy został popełniony czyn zabroniony oraz czy stanowi on przestępstwo i jakie (art. 427 § 3a k.p.k.).

Nieco inaczej ta kwestia zdaje się przejawiać w postępowaniu przygotowawczym, z uwagi na konieczność czynienia ustaleń w przedmiocie wysokości powstałej szkody przez prokuratora, co znajduje swój wyraz w art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k. oraz w art. 332 § 1 pkt 2 k.p.k. Z perspektywy praktycznej, zważywszy chociażby na możliwość zakończenia sprawy w związku ze stosowaniem trybów konsensualnych czy też np. wydania wyroku warunkowo

umarzającego postępowanie karne na posiedzeniu, na etapie postępowania sądowego określenie wartości szkody nie musi stać się przedmiotem dociekań dowodowych. Należy uznać, że niezależnie od obowiązku ciężącego w tym względzie na prokuratorze, faktycznie to na pokrzywdzonym, czy też na jego pełnomocniku, spoczywa obowiązek dowodzenia rozmiarów szkody, zważywszy na interes prywatny strony bądź interes prawny reprezentowanego podmiotu. Trzeba zauważyć, że o ile w świetle art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k. oraz art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. ciężar dowodzenia spoczywa z urzędu na organach ścigania, o tyle niejednokrotnie to starania pokrzywdzonego mogą dopiero prowadzić do uściślenia wysokości szkody¹⁰.

Szczególną rolę może odgrywać czynnik profesjonalny, podejmując inicjatywę dowodową w zakresie ustaleń wysokości szkody już w postępowaniu przygotowawczym. Możliwe jest bowiem, że ustalenia poczynione w stadium przygotowawczym będą stanowić podstawę dla rozstrzygnięcia kompensacyjnego. Nie wydaje się przy tym odgórnie wykluczona możliwość kształtowania przez sąd podstawy dowodowej w kwestiach determinujących rozstrzygnięcie w przedmiocie naprawienia szkody, w sytuacji, gdy takie rozstrzygnięcie stanowi wartość stałą (warunkowe umorzenie postępowania karnego) lub zmienną (wyrok wydany na posiedzeniach, o których mowa w art. 343 k.p.k. oraz 343a k.p.k., w zależności od złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo uzależnienia uwzględnienia wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy lub wniosku o skazanie bez przeprowadzenia postępowania dowodowego od naprawienia szkody w całości albo w części lub od zadośćuczynienia za doznaną krzywdę) w kontekście instytucji, w ramach których dopuszczalne jest wyrokowanie na posiedzeniu. Na tym jednak tle obowiązek dowodzenia zdaje się przejawiać zasadniczo w interesie prywatnym i leżeć w gestii pokrzywdzonego, niezależnie od tego czy posiada on, czy też nie, status strony w postępowaniu sądowym, ewentualnie zaś jego pełnomocnika. Wydaje się, że możliwe jest włączenie do materiału dowodowego np. dowodów z dokumentów, mogących rzutować na ustalenie wysokości wyrządzonej szkody, a stąd kluczowych dla ukształtowania wyroku wydanego na posiedzeniu. W takim przypadku sąd uzyskuje podstawę, która w ramach oceny dokonywanej w warunkach procedowania bez przeprowadzenia przewodu sądowego, a zatem także postępowania dowodowego, pozwala na wydanie

¹⁰ Por. E. HRYNIEWICZ, M. RESZKA, *Odszkodowanie i zadośćuczynienie w świetle art. 46 Kodeksu karnego – uwagi krytyczne i propozycje zmian*, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 6, Legalis.

orzeczenia z uwzględnieniem prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności¹¹.

Zaakcentowane podejście do zagadnienia dowodzenia wysokości szkody znajdzie zastosowanie przede wszystkim, gdy wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę został wniesiony przez prokuratora wraz z wnioskiem, o którym mowa w art. 335 § 1 k.p.k. lub w art. 335 § 2 k.p.k., a także gdy wniosek o orzeczenie środka kompensacyjnego oskarżony zawarł we wniosku z art. 338a k.p.k. o wydanie wyroku skazującego bez postępowania dowodowego. Zauważyć należy, że kwestia orzeczonego obowiązku naprawienia szkody może stanowić wyraz konsensusu pomiędzy oskarżonym a prokuratorem i/lub pokrzywdzonym, stąd zaś jej rzeczywista wysokość nie musi stać się przedmiotem dowodzenia.

Porozumienie pomiędzy prokuratorem i oskarżonym nie musi odpowiadać prawnie uzasadnionym interesom pokrzywdzonego czy też może w ogóle nie uwzględniać propozycji rozstrzygnięcia o charakterze kompensacyjnym. Wydaje się, że w pierwszym przypadku możliwe jest ograniczone dowodzenie wysokości szkody, w zakresie, w jakim może ono prowadzić do modyfikacji ustaleń w przedmiocie środka kompensacyjnego w kontekście wyroku wydawanego na posiedzeniu, pod warunkiem, że stosowna zmiana zostanie zaakceptowana przez strony oraz sąd. W drugiej sytuacji pokrzywdzony może złożyć wniosek na zasadzie art. 49a k.p.k., a sąd winien rozstrzygnąć o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, ewentualnie zaś orzec nawiązkę¹². W obydwu wypadkach punktem odniesienia dla orzeczenia, co do naprawienia szkody, będzie przede wszystkim materiał dowodowy zgromadzony na etapie postępowania przygotowawczego oraz ustalenia poczynione w tym stadium. Finalnie możliwość rozstrzygnięcia w danej wysokości pozostaje przedmiotem konsensusu, co zdaje się mieć znaczenie zwłaszcza w tych przypadkach, w których proceduje się na podstawie wniosku o skazanie bez przeprowadzenia rozprawy, a w toku postępowania przygotowawczego nie przeprowadzono dokładniejszych czynności,

¹¹ W tym kontekście, w przedmiocie zagadnienia dowodzenia na posiedzeniach wyrokowych, w ujęciu ogólnym zob. H. PALUSZKIEWICZ, *Z problematyki dowodzenia na posiedzeniu wyrokowym*, [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2009, s. 403-415.

¹² Wymaga podkreślenia, że zastępcze orzeczenie nawiązki może mieć miejsce dopiero w sytuacji, gdy zgromadzone w toku postępowania dowody nie dają w żaden sposób podstaw do określenia szkody majątkowej lub niemajątkowej. Zob. P. GENSIKOWSKI, *Wybrane problemy celowości orzeczenia ex officio środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 10, s. 59.

zmierzających do sprecyzowania rozmiarów szkody. Słuszne jest zatem stwierdzić, że w analizowanym zakresie następuje ograniczenie standardów dowodzenia warunkujących pełną realizację zasady prawdy materialnej. *In abstracto* należy podać w wątpliwość, czy z uwagi na uproszczoną ścieżkę procedowania, przewidzianą w trybach konsensualnych, również w aspekcie dotyczącym ustaleń wysokości wyrządzonej szkody, można będzie mówić o zgodności przyjętej podstawy faktycznej z rzeczywistym stanem rzeczy¹³.

3. DOWODZENIE WYSOKOŚCI SZKODY NA TLE ŚRODKÓW PROBACYJNYCH UMOŻLIWIĄJĄCYCH JEJ KOMPENSACJĘ

Kolejną płaszczyzną rozważań jest ta związana z orzekaniem co do warunkowego umorzenia postępowania karnego. Jak wynika z art. 67 § 3 k.k. ze wskazaną instytucją pozostaje ściśle związane rozstrzygnięcie w kwestii szkody. Ustawa przewiduje obligatoryjne nałożenie na sprawcę obowiązku naprawienia szkody w całości lub w części, a w miarę możliwości również zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, zakładając opcjonalność zastępczego orzeczenia nawiązki. Warunkowe umorzenie może stanowić efekt porozumienia lub pojednania pomiędzy oskarżonym i pokrzywdzonym, przy założeniu spełnienia przesłanek z art. 66 § 1 i § 2 k.k. Trzeba zauważyć, że w zależności od tego czy wyrok zapadnie na posiedzeniu, czy też po przeprowadzeniu rozprawy, dowodzenie w zakresie odnoszącym się do orzeczenia o naprawieniu szkody majątkowej lub zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę może kształtować się odmiennie. Jako ograniczona jawi się perspektywa dowodzenia rozmiarów szkody przy procedowaniu na posiedzeniu. Przedsiębranie czynności zmierzających do ustaleń dotyczących wysokości szkody nie doznają natomiast takiej limitacji na rozprawie. Specyficzna pozostaje kwestia obowiązku dowodzenia. O ile ciężar dowodu spoczywa na oskarżycielu publicznym, który stawia tezę o sprawstwie w akcie oskarżenia, tudzież we wniosku o warunkowe umorzenie postępowania karnego, o tyle obligatoryjność rozstrzygnięcia o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę pozwala na twierdzenie, że ustalenie wysokości szkody zawiera się w sferze obowiązku dowodzenia sądu.

Uzasadnione jest stanowisko, zgodnie z którym to zadaniem sądu pozostaje ustalenie rozmiarów szkody celem wydania orzeczenia stanowiącego

¹³ Por. J. JODŁOWSKI, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2015, s. 340-341.

podstawę jej kompensacji. Ciężar dowodzenia nie może spoczywać na pokrzywdzonym. Naprawienie szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, orzekane na zasadzie art. 67 § 3 k.k., stanowi bowiem środek odpowiedzialności karnej, a nie cywilnej. Sąd obowiązany jest więc do czynienia ustaleń dowodowych nie tylko co do tego czy szkoda zaistniała, ale również tych zmierzających do jej skonkretyzowania. Z tego względu należy uznać, że zakres obowiązku dowodzenia przez sąd uwarunkowany jest tym, że powinien on dążyć do ustalenia szkody w rzeczywistym zakresie i wymierzenia pełnego odszkodowania. Wyjątek od reguły powinno stanowić orzeczenie obowiązku o charakterze kompensacyjnym w części, ostatecznie zaś sięgnięcie po nawiązkę¹⁴.

W razie procedowania w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania karnego na posiedzeniu, to głównie starania dowodowe czynione na etapie postępowania przygotowawczego będą rzutować na określenie wysokości szkody. W odróżnieniu od trybów konsensualnych pokrzywdzony nie posiada prawnej możliwości sprzeciwu wobec uwzględnienia wniosku o warunkowe umorzenie. Wydaje się jednak, że sprzeciw ten, w tym podyktowany brakiem adekwatnych ustaleń wysokości szkody, może – w świetle art. 341 § 2 k.p.k. – stanowić przesłankę do stwierdzenia, iż warunkowe umorzenie byłoby nieuzasadnione i wpływać na skierowanie sprawy na rozprawę.

Rozstrzygnięcie w przedmiocie reparacji wyrządzonej pokrzywdzonemu szkody może nastąpić również przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności. Zgodnie z art. 72 § 2 k.k. sąd może zobowiązać skazanego do naprawienia szkody w całości albo w części, chyba że orzekł środek kompensacyjny. Sąd orzeka o naprawieniu szkody z urzędu, a zatem należy uznać, że rozstrzygnięcie winno odzwierciedlać rzeczywistą szkodę¹⁵. W razie braku możliwości precyzyjnego określenia wysokości szkody, w świetle art. 72 § 2 k.k., nie ma możliwości orzeczenia nawiązki. To skutkuje koniecznością czynienia przez sąd ustaleń w zakresie rozmiarów szkody także z urzędu, w ramach dążenia do realizacji zasady prawdy materialnej. Wydaje się, że w analizowanym zakresie obowiązek dowodzenia ciąży na sądzie, nawet jeżeli szkoda nie ma znaczenia chociażby dla kwalifikacji prawnej czynu czy też oceny realizacji znamion czynu zabronionego. Co prawda to głównie w interesie pokrzywdzonego leży dowodzenie celem uzyskania peł-

¹⁴ W tym kontekście zob. E.A. WDZIĘCZNA, *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle koncepcji sprawiedliwości naprawczej*, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora” 2010, s. 353-354.

¹⁵ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 2013 r., II KK 160/13, Legalis nr 689438.

nego naprawienia szkody. Jednakże nie wydaje się słuszne przerzucanie ciężaru dowodzenia wysokości szkody na podmiot, którego dobra prawne zostały bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo i który w związku z popełnionym czynem poniósł uszczerbek natury materialnej lub niematerialnej. W rzetelnym procesie karnym to na prokuratorze spoczywa ciężar dowodu, także co do wysokości szkody, zaś sąd – w razie konieczności – powinien dodatkowo podejmować starania w tym przedmiocie, jako organ, który ma obowiązek dążyć do poczynienia prawdziwych ustaleń faktycznych i na podstawie oraz w nawiązaniu do takich wydać stosowne rozstrzygnięcie, w tym co do szkody i zasadności jej kompensacji.

4. DOWODZENIE WYSOKOŚCI SZKODY POKRZYWDZONEGO PRZY ŚRODKACH KOMPENSACYJNYCH

Zasadnicze instrumenty, służące orzekaniu w kwestii naprawienia szkody, stanowią środki kompensacyjne w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę oraz nawiązki, mającej subsydiarny charakter w stosunku do wymienionych. W związku z ich zastosowaniem możliwe będzie zarówno rozstrzygnięcie w przedmiocie kompensaty szkody materialnej, jak i niematerialnej.

W pierwszej kolejności wypada podkreślić, że z uwagi na wynikające z art. 46 § 1 k.k. orzekanie przez sąd o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia na podstawie przepisów prawa cywilnego, jako uzasadnione jawi się podejście, zgodnie z którym to już w procesie karnym zachodzi sposobność i jednocześnie możliwe staje się uzyskanie pełnego odszkodowania. Z takiego założenia wyszedł ustawodawca, podnosząc, że przekształcenie z dniem 1 lipca 2015 r., na mocy ustawy z dnia 20 lutego 2015 r.¹⁶ – o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, instytucji uregulowanej w art. 46 k.k. miało zmierzać do nadania jej kształtu cywilnoprawnego, tożsamego z uwzględnieniem roszczenia cywilnego. W uzasadnieniu dokonanych zmian stwierdzono, że zakres naprawienia szkody lub zadośćuczynienia krzywdzie powinien stanowić efekt ustaleń sądu przeprowadzonych w celu rozstrzygnięcia o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Trzeba jednak sprecyzować, że sąd jest zobowiązany do czynienia ustaleń dowodowych co do wysokości szkody w zakresie wyznaczonym aktem oskar-

¹⁶Dz. U. z 2015 r. poz. 396.

żenia. Zgodnie z intencją ustawodawcy zobowiązanie sądu do dowodzenia zakresu szkody lub krzywdy jest warunkowane możliwością istniejącą w tym przedmiocie w postępowaniu rozpoznawczym związanym z wniesioną skargą. Należy bowiem mieć na uwadze konieczność zachowania koncentracji rozprawy i ukształtowania postępowania karnego w taki sposób, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie¹⁷.

Wobec możliwej konkurencji ustawowych celów postępowania karnego, a mianowicie tego z art. 2 § 1 pkt 4 k.p.k. (ekonomiki procesu karnego) z tym z art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k. (przejawiającego się w stosowaniu przepisów k.p.k. w taki sposób, aby zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności), sąd jest zobligowany dążyć do dokonania dowodowych ustaleń wysokości szkody w zakresie, w jakim wynika to z dyrektywy czynienia prawdziwych ustaleń faktycznych mogących stanowić podstawę dla rozstrzygnięcia kompensacyjnego.

Dokonując oceny także na tle art. 415 § 2 k.p.k. oraz art. 46 § 2 i § 3 k.k., nie wydaje się aktualne twierdzenie, że to na pokrzywdzonym spoczywa obowiązek udowodnienia wysokości szkody, a w przypadku braku jej sprecyzowania i udowodnienia sąd będzie orzekał o częściowym naprawieniu szkody lub orzekał nawiązkę¹⁸. Należy w tym kontekście zróżnicować sytuację, gdy pokrzywdzony na etapie postępowania jurysdykcyjnego jest stroną i posiada uprawnienie do składania wniosków dowodowych, a zatem można prezentować podejście o konieczności jego aktywności w precyzowaniu rozmiarów szkody od tej, gdy takiego statusu nie posiada. Nawet bowiem, jeżeli nie bezpośrednio od niego pochodzi teza o określonej jej wysokości (oskarżyciel posiłkowy uboczny a oskarżyciel posiłkowy subsydiarny), to niewątpliwie w jego interesie i niejednokrotnie w sferze jego możliwości leży sprecyzowanie rozmiarów szkody. Nieco inaczej rysuje się ta kwestia co do pokrzywdzonego niebędącego stroną postępowania sądowego. Również jednak w tym przypadku – w związku z art. 9 § 2 k.p.k. – zachodzi

¹⁷ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2393, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/39FD209B7AC6C45AC1257CDE0042D631/%24File/2393-uzas.docx>, s. 28, 87-88 [dostęp 14.04.2021]. W orzecznictwie słusznie podnosi się, że w ramach instytucji z art. 46 § 1 k.k. orzeka się w przedmiocie obowiązku naprawienia szkody w wysokości wynikającej z popełnionego przestępstwa. Niejednokrotnie zaś w pozostałej części roszczeń z tytułu odszkodowania będzie można dochodzić w postępowaniu cywilnym w ramach odpowiedzialności deliktowej lub kontraktowej. Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 stycznia 2020 r., II AKa 349/18, LEX nr 3069826.

¹⁸ Por. B. KOLASIŃSKI, *Szkoda w rozumieniu art. 46 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 4, s. 68-69.

możliwość składania wniosków o dokonanie przez sąd czynności zmierzających do ustalenia okoliczności pozwalających na konkretyzację szkody¹⁹.

Dowodzenie wysokości szkody powinno odbywać się – zważywszy na realia karnoprosesowe – z uwzględnieniem, że ustalenia w tym przedmiocie są dokonywane przy zastosowaniu przepisów prawa cywilnego. Oceny przeprowadzane na zasadach cywilnoprawnych – w kontekście stosowania instytucji z art. 46 § 1 k.k., zwłaszcza gdy źródłem obligatoryjności rozstrzygnięcia kompensacyjnego jest złożenie wniosku z art. 49a k.p.k. – zachodzą bowiem w *spectrum* procesu karnego, co wobec prymatu norm prawa karnego materialnego daje możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia także w części, czy wreszcie zastępczo nawiązki²⁰. Jeżeli pokrzywdzony złożył wniosek o naprawienie szkody, determinuje to powstanie obowiązku wydania przez sąd orzeczenia w tym przedmiocie. Wskazuje się, że sąd nie może odmówić nałożenia tego obowiązku, jeżeli udowodniono zarówno winę oskarżonego, jak i konkretną szkodę. Możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody w całości albo w części jest zaś uwarunkowana tym, czy szkoda została już wcześniej naprawiona (w całości lub w części) oraz tym, czy dowody, którymi dysponuje sąd, pozwalają na ustalenie pełnej lub częściowej jej wysokości²¹.

Skoro więc sposób prowadzenia oceny w zakresie wysokości szkody lub zadośćuczynienia przez sąd następuje zgodnie z regułami ustalonymi w ma-

¹⁹ Por. Ł. PILARCZYK, *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2019, s. 255. Na marginesie należy wskazać zwłaszcza na przypadek, gdy oskarżyciel publiczny nie bierze czynnego udziału w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji, w sytuacji gdy postępowanie przygotowawcze zakończyło się w formie dochodzenia, a przewodniczący lub sąd nie uznał jego obecności za obowiązkową (art. 46 § 2 k.p.k.). W tym kontekście należy dodatkowo zwrócić uwagę na dwa warianty. Pierwszy zachodzi, gdy pokrzywdzony nie posiada w toku postępowania jurysdykcyjnego statusu strony. Drugi natomiast ma miejsce wówczas, gdy pokrzywdzony występuje w roli oskarżyciela posiłkowego ubocznego, nie będąc lub będąc reprezentowanym przez pełnomocnika.

²⁰ Zob. w tym kontekście wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 grudnia 2017 r., II AKa 492/17, Legalis nr 1772310.

²¹ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 21 grudnia 2016 r., II AKa 172/16, Legalis nr 1564312. Na tym tle wskazane jest zwrócenie uwagi na fakt, że złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na późnym etapie przewodu sądowego (zważywszy na wynikający z art. 49a k.p.k. termin, określony do jego zamknięcia) może prowadzić do zaktualizowania się sytuacji, w której sąd, nie czyniąc wcześniej w ogóle bądź też szczegółowo ustaleń dotyczących rozmiarów szkody, rozstrzygnie w tym przedmiocie jedynie w części lub orzeknie nawiązkę. W tym kontekście zob. T. GRZEGORCZYK, *Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiązki w trybie art. 46 k.k.*, „Przeгляд Sądowy” 2009, nr 1, s. 49-50.

terialnym prawie cywilnym, można stwierdzić, iż w praktyce skutkuje to zasadnością określonego podejścia metodologicznego do dowodzenia wysokości szkody przez stronę czynną, w tym zwłaszcza pokrzywdzonego, w szczególności, gdy jest on reprezentowany przez pełnomocnika.

Istotna w zakresie dowodzenia wysokości szkody jest kwestia charakteru, w jakim pokrzywdzony występuje na etapie postępowania sądowego. Nie mając statusu strony, ma on znacznie ograniczone możliwości działania w procesie. Jego rola ogranicza się właściwie do obecności na rozprawie, złożenia zeznań oraz wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody, który jest dla sądu wiążący w tym zakresie, w jakim sąd ustali, że doszło do przestępstwa, na skutek którego pokrzywdzony poniósł szkodę. Pozycja pokrzywdzonego ulega znaczącej poprawie wówczas, gdy złoży oświadczenie w trybie art. 54 § 1 k.p.k. Wówczas ma wpływ na przebieg sprawy, jest pełnoprawnym uczestnikiem postępowania sądowego, może zadawać świadkom pytania, składać wnioski dowodowe i wnosić środki odwoławcze²². Wszystkie te uprawnienia pokrzywdzonego, działającego w charakterze oskarżyciela posiłkowego, są istotnym narzędziem pozwalającym na ustalenie rzeczywistego rozmiaru wyrządzonej przestępstwem szkody.

Powyższe uwagi mają istotne znaczenie w kontekście rozkładu ciężaru dowodu, wynikającego z przepisów prawa cywilnego, znajdujących zastosowanie zgodnie z art. 46 § 1 k.k. Sąd karny z urzędu zajmuje się wysokością szkody jedynie w zakresie potrzebnym do ustalenia znamion przestępstwa zarzucanego oskarżonemu. Nie jest rolą sądu przeprowadzanie z urzędu dowodów mających na celu wykazanie faktów istotnych do ustalenia całkowitej wysokości szkody zarówno materialnej (o ile rozmiar szkody nie należy wprost do znamion czynu zabronionego) jak i niematerialnej (okoliczności istotnych dla prawidłowego ustalenia wysokości zadośćuczynienia za doznaną wskutek przestępstwa krzywdę). Dla przykładu, w sprawie oskarżonego o przestępstwo z art. 177 k.k. do znamion przestępstwa należą obrażenia ciała,

²² Nie zawsze terminowe złożenie oświadczenia o przystąpieniu do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego będzie skutkowało dopuszczeniem pokrzywdzonego do sprawy jako strony. Zgodnie z art. 56 § 1 k.p.k., m.in. gdy występuje wielu pokrzywdzonych, dopuszczalne jest ograniczenie liczby oskarżycieli posiłkowych warunkowane koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Pokrzywdzony dysponuje wówczas uprawnieniem do przedstawienia sądowi na piśmie swojego stanowiska (art. 56 § 4 k.p.k.). Przedmiotowe pismo nie może zawierać wniosków dowodowych oraz innych oświadczeń o charakterze postulatywnym. Wydaje się jednak, że w razie ich sformułowania, czy też załączenia do wskazanego pisma, np. dowodów z dokumentów na okoliczności rzutujące na ustalenie wysokości szkody, mogą one zostać wprowadzone przez sąd do postępowania z urzędu. Zob. K. DUDKA, *Ograniczenie liczby oskarżycieli posiłkowych w polskim procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 7-8, s. 97.

których doznał pokrzywdzony tym czynem i w tym zakresie zarówno prokurator w postępowaniu przygotowawczym, jak i sąd na etapie postępowania sądowego mają obowiązek, korzystając z dowodu z opinii biegłego, zakres tych obrażeń ustalić. Pozostałe kwestie wpływające na wysokość odszkodowania i zadośćuczynienia, jakiego domaga się pokrzywdzony, jak choćby koszty prywatnych wizyt lekarskich, zabiegów rehabilitacyjnych, zakupu niezbędnego sprzętu, np. wózka inwalidzkiego (dla szkód materialnych), ilość przebytych operacji, natężenie bólu związanego z urazami i leczeniem, zmiany w psychice pokrzywdzonego spowodowane wypadkiem (dla szkód niematerialnych) winien wykazać oskarżyciel posiłkowy składając stosowne wnioski dowodowe. Mają tu bowiem zastosowanie reguły dotyczące ciężaru dowodu wynikające z przepisów prawa cywilnego, głównie z art. 6 k.c. i art. 232 k.p.c., zgodnie z którymi to na osobie, która domaga się ustalenia faktu mającego znaczenie prawne, spoczywa obowiązek jego wykazania²³.

Wydaje się, że szczególne trudności zachodzą w dowodzeniu szkody niemajątkowej, gdyż zasadniczo sprowadza się ona do oszacowania ujemnych następstw wywołanych przez popełnione przestępstwo w aspekcie moralnym, a zatem odczuwanego cierpienia i określenia zadośćuczynienia adekwatnie do stopnia krzywdy. Ten stan rzeczy wynika z braku obiektywnych i miarodajnych kryteriów. To skutkuje możliwością stwierdzenia o istnieniu pola do uznaniowego orzekania przez sądy²⁴. Niemniej jednak wydaje się, że określając wysokość szkody niematerialnej sąd powinien baczyć zwłaszcza na subiektywne odczucia pokrzywdzonego, oceniając je na tle okoliczności obiektywnych²⁵, z uwagi na niewymierny charakter krzywdy, dokonując określenia wysokości kompensaty na podstawie całokształtu okoliczności sprawy, po szczegółowym ich zbadaniu i kierując się zasadą, zgodnie z którą

²³ Na tym tle należy podkreślić, że z perspektywy instytucji z art. 46 § 1 k.k. przedmiotem oceny zdaje się pozostawać wyłącznie ustalenie rozmiarów szkody powstałej bezpośrednio wskutek popełnionego przestępstwa, a zatem tej spowodowanej zachowaniem lub zachowaniami, stanowiącymi realizację znamion i naruszającymi dobra prawnie chronione w kontekście określonego typu czynu zabronionego. Wydaje się więc słuszne stwierdzenie, że środek kompensacyjny z art. 46 § 1 k.k. nie pozwala każdorazowo na dochodzenie całej szkody, w ujęciu cywilnoprawnym, powstałej na skutek danego zdarzenia. Kategoria szkody, determinowana skutkami zdarzenia, jest bowiem szersza, aniżeli ta wyznaczona bezpośrednim naruszeniem lub zagrożeniem dóbr prawnych pokrzywdzonego. Trzeba zauważyć, że pomimo stosowania przepisów prawa cywilnego rozstrzygnięcie, wydawane w toku procesu karnego, dotyczy szkody wyrządzonej bezpośrednio wskutek przestępstwa.

²⁴ E. HRYNIEWICZ-LACH, *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 3, s. 72.

²⁵ Zob. S. SZYRMER, *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1, s. 81.

przyznane zadośćuczynienie powinno stanowić realną wartość dla pokrzywdzonego²⁶. Wysokość zadośćuczynienia determinowana jest charakterem i rozmiarem krzywd doznanych przez pokrzywdzonego²⁷. Z tych względów niejednokrotnie kluczowy dowód będzie stanowiła opinia biegłego. Ostatecznie zaś nie sposób nie wskazać, że sąd karny, orzekając o kompensacji za szkodę niemajątkową, będzie zazwyczaj przesądzał jedynie co do części roszczenia bądź uciekał się do nawiązki²⁸.

W interesie pokrzywdzonego jest, aby w postępowaniu karnym uzyskać całościowe zaspokojenie swoich roszczeń wynikających z przestępstwa. W tym celu warto, by pokrzywdzony, działający jako oskarżyciel posiłkowy, swoimi wnioskami dowodowymi zmierzającymi do wykazania wszystkich faktów mających istotne znaczenie dla ustalenia wysokości zadośćuczynienia, dał sądowi materiał pozwalający na orzeczenie odpowiedniej kwoty tytułem zadośćuczynienia. W ten sposób uniknie konieczności udziału w kolejnym procesie sądowym, tym razem cywilnym, związanym z obowiązkiem poniesienia wydatków z tytułu opłaty sądowej czy zaliczki na poczet opinii biegłych. Oskarżyciel posiłkowy winien zatem złożyć wnioski dowodowe pozwalające na ustalenie przesłanek zastosowania art. 444-446 k.c. i art. 448 k.c., takich jak rozmiar cierpień fizycznych i psychicznych pokrzywdzonego, nieodwracalny skutek dla zdrowia pokrzywdzonego, jego wiek, prognoza na przyszłość, ale również przyczynienie się pokrzywdzonego do powstania szkody, składając w tym zakresie wszystkie możliwe środki dowodowe z dokumentów (np. dokumentacja lekarska obrazująca rodzaj i czas trwania leczenia, ilość zabiegów operacyjnych), z zeznań świadków (np. celem wykazania cierpień pokrzywdzonego podczas leczenia oraz wpływu zdarzenia na psychikę pokrzywdzonego) oraz opinii biegłych (np. lekarzy odpowiedniej specjalności, czy biegłego psychologa celem wykazania istotnych trwałych następstw w stanie zdrowia pokrzywdzonego). Dysponując tak zgromadzonym materiałem dowodowym sąd będzie mógł w całości orzec o obowiązku naprawienia szkody zgodnie z żądaniem zgłoszonym przez pokrzywdzonego,

²⁶ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 7 lutego 2013 r., II AKa 292/12, Legalis nr 731045.

²⁷ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 grudnia 2018 r., II AKa 458/18, LEX nr 2625078.

²⁸ Zwłaszcza w przypadku ustaleń dotyczących szkody o charakterze niemajątkowym często będzie dochodziło do jedynie stwierdzenia jej zaistnienia i ewentualnego częściowego rozstrzygnięcia w jej przedmiocie, czy nawet częściowej orzeczenia nawiązki z pozostawieniem pokrzywdzonemu pola do jej dochodzenia na gruncie procesu cywilnego. Por. G. SPANGHER, *Azione civile e processo penale*, „Archivio Penale” 2013, z. 2, s. 512.

w tym o wysokości zadośćuczynienia w przypadku przestępstw, do znamion których należą: uszkodzenie ciała, wywołanie rozstroju zdrowia, pozbawienie wolności i skłonienie za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному, a także naruszenie dobra osobistego.

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy podkreślić doniosłość ustaleń w zakresie szkody i jej wysokości jako jednego z elementów, do których ustalenia powinny dążyć organy procesowe, w szczególności zaś w postępowaniu rozpoznawczym sąd, w realizacji zasady prawdy materialnej. Wydaje się, że takie twierdzenie znajduje uzasadnienie modelowe, w tym zważywszy na dokonane w latach 2016 i 2019 nowelizacje k.p.k., u których głównych założeniach spoczywało uwypuklenie znaczenia tej naczelnej zasady. W tym kontekście, w nawiązaniu do reformy z 2019 roku, trzeba zwrócić uwagę na dookreślenie wynikające z art. 427 § 3a k.p.k., wyznaczające zakres inicjatywy dowodowej sądu podejmowanej z urzędu.

Nie wydaje się wystarczające ograniczenie się organów procesowych do dokonania ogólnych ustaleń w odniesieniu do okoliczności wskazujących na zaistnienie szkody, czy też wyrażanie bezkrytycznej akceptacji dla twierdzeń oskarżyciela publicznego lub pokrzywdzonego co do jej rozmiaru, w przypadku gdy jej wysokość stosunkowo często przyjmowana jest w sposób umowny i szacunkowy bądź też stanowi ona wyraz abstrakcyjnej i subiektywnej oceny cierpień ofiary. Nie ma natomiast już raczej wątpliwości, że w procesie karnym standardem powinno być dopuszczanie i przeprowadzanie, tak z urzędu, jak i na wniosek dowodów pozwalających na określenie wysokości szkody, przy uwzględnieniu potrzeby zapewnienia ekonomiki procesu karnego.

Wydaje się jednak, że kwestia ustaleń, odnoszących się do okoliczności dotyczących wysokości szkody, nie może być dowolnie pomijana z argumentowaniem tego np. zasadą szybkości postępowania i potrzebą jego koncentracji. Niezależnie od oceny, na kim spoczywa obowiązek dowodzenia w zakresie wysokości szkody *in concreto*, nawet jeżeli sąd nie dowodzi okoliczności wpływających na ocenę jej rozmiaru z urzędu, a pokrzywdzony czy też jego pełnomocnik podejmują inicjatywę dowodową w tym kierunku, przy czym ich wnioski dowodowe spotykają się z oddaleniem ze względu na de-

precjonowanie konieczności szczegółowych dociekań zmierzających do konkretyzacji szkody, obiektywnie może to pozwalać na stawianie skutecznych zarzutów naruszenia przepisów prawa materialnego lub postępowania. Dotyczy to sytuacji, gdy rozstrzygnięcie o naprawieniu szkody jest obligatoryjne i to nawet, jeżeli sąd zaniecha dowodzenia szkody *in concreto* orzekając nawiązkę. W reformatoryjnym modelu postępowania apelacyjnego może to prowadzić do konieczności przeprowadzenia postępowania dowodowego i poczynienia stosownych ustaleń co do wysokości szkody przez sąd *ad quem*.

Orzekanie naprawienia szkody w procesie karnym jest zjawiskiem częstym, natomiast w dalszym ciągu problematyczne pozostaje jej dowodzenie. W doktrynie można zaobserwować rozbieżne podejścia co do tego, na kim spoczywa obowiązek dowodzenia. Niewątpliwie to pokrzywdzony jest podmiotem bezpośrednio zainteresowanym uzyskaniem słusznej kompensaty i w przypadku chęci osiągnięcia naprawienia szkody czy zadośćuczynienia, w wysokości odpowiadającej szkodzie poniesionej wskutek przestępstwa, wskazane jest przejawianie przez niego inicjatywy dowodowej. Ustalenia dotyczące wysokości szkody powinny stawać się przedmiotem dowodzenia w toku rzetelnego procesu karnego zorientowanego także na potrzebę zadośćuczynienia poczuciu sprawiedliwości w porządku naprawczym. Nawet zatem wówczas, gdy do osądzenia sprawcy i pociągnięcia go do odpowiedzialności nie jest niezbędne określenie rozmiarów szkody, to w sytuacji istnienia przesłanek do orzeczenia jej naprawienia sąd karny ma obowiązek podjęcia stosownych starań celem ustalenia jej wysokości czy to w związku z inicjatywą strony czynnej, czy też z urzędu, jeżeli procedowanie w tym przedmiocie nie doprowadzi do przewlekłości i nadmiernego rozwarstwienia postępowania dowodowego, które mogłoby przyczynić się do dekoncentracji procesu.

PIŚMIENNICTWO

- DUDKA Katarzyna: *Ograniczenie liczby oskarżycieli posiłkowych w polskim procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 7-8, s. 89-100.
- GENSIKOWSKI Piotr: *Wybrane problemy celowości orzeczenia ex officio środka karnego obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 10, s. 51-65.
- GRZEGORCZYK Tomasz: *Zobowiązanie sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody lub uiszczenia nawiązki w trybie art. 46 k.k.*, „Przegląd Sądowy” 2009, nr 1, 48-58.
- GRZEŚKOWIAK Alicja, WIĄK Krzysztof (red.): *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2021.

- HRYNIEWICZ Elżbieta, RESZKA Marcin: *Odszkodowanie i zadośćuczynienie w świetle art. 46 Kodeksu karnego – uwagi krytyczne i propozycje zmian*, „Monitor Prawniczy” 2007, nr 6, s. 287-295.
- HRYNIEWICZ-LACH Elżbieta: *Kompensacja szkód i krzywd w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 3, s. 68-83.
- JODŁOWSKI Jan: *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu karnym. Analiza w perspektywie funkcji prawa karnego*, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2015.
- KARAŻNIEWICZ Justyna: *System gwarancji interesów ofiary przestępstwa we współczesnym procesie karnym*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 60-70.
- KARDAS Piotr: *Determinanty ciężaru dowodowego i ciężaru (obowiązku) dowodzenia w procesie karnym*, w: *Ciężar dowodu i obowiązki dowodzenia w procesie karnym*, red. W. Jasiński, J. Skorupka, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2017, s. 53-120.
- KOLASIŃSKI Błażej: *Szkoda w rozumieniu art. 46 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 4, s. 65-77.
- KRÓLIKOWSKI Michał, ZAWŁOCKI Robert (red.): *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck 2017.
- KULESA Jan: *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 17 stycznia 2013., sygn. II AKa 273/12*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 1, s. 181-190.
- PALUSZKIEWICZ Hanna: *Z problematyki dowodzenia na posiedzeniu wyrokowym*, w: *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesora Zofii Świdry*, red. J. Skorupka, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer 2009, s. 403-415.
- PILARCZYK Łukasz: *Obowiązek naprawienia szkody w prawie karnym*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2019.
- Słownik języka polskiego*, t. 3: *R-Ż*, red. t. H. Szkiłdź, S. Bik, B. Pakosz, C. Szkiłdź, red. n. M. Szymczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981.
- SMARZEWSKI Marek: *Podmiot bierny przestępstwa na tle włoskiego prawa karnego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- SPANGHER Giorgio: *Azione civile e processo penale*, „Archivio Penale” 2013, z. 2, s. 509-512.
- STEFAŃSKI, Ryszard Andrzej (red.): *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2020.
- SZYRMER Sławomir: *Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, z. 1, s. 69-89.
- WANTOŁA Michał: *Ciężar dowodu i obowiązki dowodzenia okoliczności wpływających na wymiar kary i innych środków reakcji karnej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2020, nr 1, s. 1-29.
- WDZIĘCZNA Ewa Anna: *Warunkowe umorzenie postępowania karnego w świetle koncepcji sprawiedliwości naprawczej*, Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora” 2010.

DOWODZENIE WYSOKOŚCI SZKODY POKRZYWDZONEGO
W PROCESIE KARNYM

Streszczenie

Dowodzenie wysokości szkody pokrzywdzonego stanowi istotne zagadnienie zarówno z perspektywy teoretycznej, jak i praktycznej. W doktrynie można zaobserwować rozbieżne podejścia co do tego, na kim spoczywa obowiązek dowodzenia w tym zakresie. W artykule podkreślono rolę pokrzywdzonego jako osoby bezpośrednio zainteresowanej w uzyskaniu kompensaty i ukazano wagę rozstrzygnięcia w procesie karnym w przedmiocie naprawienia szkody w wysokości faktycznie wyrządzonej. Ustalenia dotyczące wysokości szkody powinny stawać się zasadniczo przedmiotem dowodzenia w toku rzetelnego procesu karnego. Nawet zatem, gdy do osądzenia sprawcy i pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej nie jest niezbędne określenie rozmiarów szkody, to w sytuacji istnienia przesłanek do orzeczenia jej naprawienia sąd karny ma obowiązek podjęcia ustaleń dotyczących jej wysokości czy to w związku z inicjatywą pokrzywdzonego, czy też z urzędu, przynajmniej w zakresie, w jakim procedowanie w tym przedmiocie nie doprowadzi do przewlekłości i nadmiernego rozwarstwienia postępowania dowodowego.

Słowa kluczowe: szkoda; pokrzywdzony; udowodnienie; obowiązek udowodnienia; odszkodowanie; postępowanie karne; proces karny.